

Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata

Marko Dragić*
mdragic@ffst.hr

UDK: 235.3 Barbara, sancta
392(=163.42):235.3 Barbara, sancta
Izvorni znanstveni rad /Original scientific paper
Primljeno: 25. veljače 2015.
Prihvaćeno: 21. svibnja 2015.

Sveta Barbara je iznimno štovana svetica u zapadnoj i istočnoj Crkvi. Štuju je i protestanti. Jedna je od četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji. Crkve, kapele, oltari, kipovi, slike, toponimi, krematonimi, sanktonimi, fitonimi i antroponimi zorno svjedoče o kultu sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata. Postoje i autohtone legende i predaje o sv. Barbari. U kršćanskoj tradiciji Hrvata usmenim putem prenose se pučke lirske pjesme i molitve sv. Barbare. Raznovrsni su običaji, obredi, ophodi i divinacije vezani uz kult sv. Barbare. Običaj sijanja pšenice drevnoga je pretkršćanskoga podrijetla. Dječaci i mladići, položaji, u ranu zoru od kuće do kuće odlazili su čestitati blagdan sv. Barbare. Domaćice položajnika posipaju pšenicom, a potom mu bacaju zrnje kukuruza na pod da ih pokupi. Također se pripravljalo panspermijsko varivo. U tim primjerima prepleću su drevni pretkršćanski apotropejski, panspermijski i simpatički elementi koje su Hrvati kristijanizirali. Takvo je i praznovjerje u sjevernim krajevima Hrvatske da će otkriti lopova onaj koji na Barbarinje počne praviti metlu i završi je na Badnji dan. U radu se navode i multidisciplinarno interpretiraju legende, običaji, obredi, ophodi i divinacije vezani uz kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Republici Srbiji, Republici Crnoj Gori i Gradišću (Austrija).

Ključne riječi: legende, molitve, običaji, ophodi, obredi.

* Prof. dr. sc. Marko Dragić, redoviti profesor na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu; Radovanova 13, 21000 Split.

Hrvatska domovina zbori i priča svojim sinovima: zbori svaki dol i brijeg, svaki kut i jarak, svaki potok i mnoga rijeka, zbori i priča svako selo i grad. Ako je ikoju domovinu koji narod ikada doista osvojio, obuhvatio ju sa svojih pet osjetila, a to je Hrvat osvojio svoju Hrvatsku time što su koljena i koljena naših predaka u tisućama i tisućama imena mjesta ostavila potomcima pečat svojih dojmova, svoje misli i svoga rada. U tim je imenima naša domovina tako opisana, njezina prošlost tako ispričana, kako bi ju opisali i njezinu prošlost ispričati jedva mogao ikoji zemljopisac ili povjesničar. To je domovina, koja svojim sinovima zbori i priča, jer stoljetnim nazivima i imenima mjesta zборе i pričaju mrtvi, davno nestala pokoljenja.

(Antun Radić, 1914.)

Uvod

Sv. Barbara je iznimno štovana svetica u zapadnoj i istočnoj crkvi. Štuju je i protestanti. Višestruka je zaštitnica i svrstana je među četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji. Međutim, proturječnosti su o mjestu svetičina rođenja. Kao mjesto rođenja navode se Nikomedija (današnji Izmir u Turskoj), Heliopolis u Egiptu i Nikozija u Maloj Aziji. U stručnoj i znanstvenoj literaturi različita su mišljenja o vremenu u kojem je živjela. Navodi se da je živjela u 3. stoljeću, ali se navodi i da je mučeničku smrt podnijela oko 306. godine.

Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradicijskoj kulturi Hrvata ogleda se u legendama; pučkim lirskim pjesmama; tradicijskim molitvama; crkvama, kapelama i oltarima, kipovima i slikama; toponimima, krematonimima, sanktonimima, fitonimima i antroponimima. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi božićno vrijeme u širem smislu je od sv. Barbare do Nove godine. U najširem smislu božićno vrijeme je od blagdana Svih svetih, kojeg narod zove »Mali Božić« pa do Bogojavljenja poznatog u narodu kao »Posljednji Božić«. U Bosni i Hercegovini najčešće se blagdan sv. Katarine smatra početkom priprema za Božić. Međutim, po običajima koji nose božićne simbole, glavni dani za početak božićevanja vezani su uz blagdane: sv. Barbare, sv. Nikole, Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije i sv. Lucije. U sjevernim krajevima Hrvatske, blagdan sv. Barbare naziva se i »Mali Božić«.

Međutim, u hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi kult sv. Barbare iznimno je nedostavno istražen. Stoga se u ovom radu navode rezultati terenskoga istraživačkog rada koji se odvijao od 2006. do 2015. godine. Na terenu je izvorno zapisano dvadesetak legendi, molitvi, običaja, obreda, ophoda, divinacija.¹

¹ U radu se navode: Rkp. FF Split (Rukopisne zbirke Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu); Rkp. FF Mostar (Rukopisne zbirke Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru); Vl. rkp. zb. (Vlastita rukopisna zbirka). Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat autorovih izvornih terenskih zapisa kao i zapisa studenata filozofskih fakulteta u Splitu i Mostaru kojima je autor rada bio mentor pri izradi seminarskih, završnih i diplomskih radova iz kolegija: *Hrvatska usmena književnost i Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu* (oznaka D znači di-

Običaji, obredi, ophodi i divinacije u radu se interpretiraju u etnološkom i antropološkom kontekstu. Komparativno se navode i neki običaji Srba pravoslavaca, Nijemaca, Austrijanaca, Poljaka i dr.

U radu se koriste metode: induktivno-deduktivna, intervju, deskripcija, analiza, komparacija i sinteza. Cilj rada je rekogniscirati kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata te od zaborava sačuvati kulturnu baštinu.

1. Legende

Malo je pouzdanih podataka o životu kršćanskih mučenica i mučenika iz vremena kad je pripadnost kršćanstvu najstrože kažnjavana. Stoga smo upućeni na legende i predaje koje su se isplele oko svetaca i svetica. U tom smislu iznimno je važno djelo *Legenda aurea* Jakova Varaginskoga.²

1.1. Život

Prema predaji, sv. Barbara rođena je koncem osamdesetih godina 3. stoljeća u Nikomediji u Maloj Aziji (današnjem Izmiru).³ U vrijeme kad je vladao car Maksimijan⁴ živio je bogat trgovac purpurom Dioskor (Dioscorus) koji je obožavao idole. Dioskor je imao mladu kćer Barbaru, za koju je sagradio visok i jak toranj u koji ju je zatvorio da je nitko ne vidi jer je bila iznimne ljepote. Dioskoru su dolazili mnogi knezovi koji su željeli isprobiti Barbaru. Dioskor je otišao Barbari i rekao da će je joj doći prosac. Barbara je odbila prosca. Dioskor je otišao u grad, a nakon toga u daleku zemlju gdje je dugo boravio.

Kada je Barbara saznala za kršćanstvo pozvala je vjerskoga učitelja Valerijana prurušenoga u liječnika. Zavoljela je i prihvatila kršćanstvo. Pitala je majstora zašto nije napravio više prozora. Majstor joj je odgovorio da je tako zapovjedio njezin otac. Barbara je zapovjedila da se napravi još jedan prozor. Po Barbarinoj zapovjedi majstor je napravio još jedan prozor, a prema istoku je napravio križ od mramora »koji i danas stoji na tom mjestu«. Tada je Barbara s vrela zagrabila vodu i blagosloвила križ. Voda na tom vrelu je čudotvorna. Mno-

plomski rad, Z – završni rad, S – seminarski rad).

² Jakov je rođen oko 1228. godine u Viraggiju (danas Varazze kod Genove). U dominikanski red stupio je 1244. Bio je vrstan govornik, propovjednik i od 1292. nadbiskup Genove. Umro je 13. ili 14. srpnja 1298. godine. Papa Pio VII. je 1816. godine Jakova Varaginskog proglasio blaženim. Godine 1275. napisao je djelo *Legenda sanctorum* ili *Lombardica historia* koje je postalo općepoznato kao *Legenda aurea* koje je prvi put objavljeno 1470. godine, a ubrzo je prevedeno na mnoge jezike i bilo najčitanijim djelom.

³ U *Leksikonu ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, priredio Anđelko BADURINA, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990, 138, navodi se da je sv. Barbara rođena u 3. st. u Heliopolisu u Egiptu ili u Nikoziji u Maloj Aziji.

⁴ Gaius Galerius Valerius Maximianus (oko 250. – 311.) bio je rimski car od 305. do 311. godine.

gi su bolesni, koji čvrsto vjeruju u Boga, ozdravili na tom vrelu. Barbara je otišla u toranj i vidjela idole koje je njezin otac obožavao. Idoli su odjednom primili Duha Svetoga i postali revni u ljubavi prema Isusu Kristu.

Kad se Barbarin otac vratio s puta i kad je vidio tri prozora i križ, pitao je majstora zašto je to napravio. Majstor je odgovorio: »Vaša kći naredila je tako.« Zatim je pitao svoju kćer, a ona mu je odgovorila da je to učinila da se zbog tri prozora olakša cijeli svijet i sva stvorenja, jer bi s dva prozora bio mrak. Nadalje je Barbara rekla da tri prozora jasno predstavljaju Oca, Sina i Duha Svetoga, kojima bismo trebali vjerovati i klanjati se; a križ je napravljen da je podsjeća na otkupljenje.

1.2. Mučeništvo

Tada je Barbarin otac bijesan izvukao mač da je pogubi, ali Sveta Djevica ju je čudesno prenijela u planinu na kojoj je dvoje pastira čuvalo ovce i vidjelo kako Sveta Djevica s Barbarom leti. Prema drugoj legendi zidovi su se rastvorili i Barbara je pobjegla u obližnju šumu.⁵ Prema trećoj legendi pred Barbarom se otvorila stijena u koju se mogla sakriti. Otac je krenuo u potjeru za njom. Pitao je pastira gdje je Barbara, a pastir je zanijekao da ju je vidio. Međutim, drugi pastir je bio zao i prstom je pokazao gdje je Barbara. Barbara ga je proklela i odmah su se njegove ovce pretvorile u skakavce, a on se pretvorio u kamen. Barbaru je otac uhvatio te je vukući za kosu utamničio zapovjedivši svojim ljudima da je čuvaju, a neke od svojih ljudi poslao je sucu Marcijanu da je osudi na muke. Sudac je sobarici zapovjedio da mu dovede Barbaru. S Barbarom i svojim slugama pred suca je došao i Barbarin otac prijeteći mačem te je molio suca da je osudi na najstrašnije muke. Kad je sudac vidio Barbarinu ljepotu rekao joj je da odabere hoće li poštedjeti sebe i ponuditi žrtvu bogovima ili će umrijeti u strašnim mukama. Barbara mu je odgovorila da se ona ponudila svom Bogu, Isusu Kristu, koji je stvorio nebo i zemlju i sve druge stvari. Barbara je tada prezrela sučeve bogove, koji imaju usta i ne mogu govoriti; imaju oči, a ne vide; imaju uši, a ne čuju; imaju nos, a ne osjećaju miris; imaju ruke, a ne mogu osjetiti; imaju noge, a ne mogu ići. Tada se sudac vrlo naljutio i zapovjedio da je svuku i bičuju, a na rane da joj stavljaju sol. Barbara je muke dugo trpjela. Sudac ju je zatvorio vijećajući što bi mogao učiniti da Barbara umre. U ponoć se u zatvor spustila velika svjetlost i Barbari se ukazao Gospodin rekavši joj da ima povjerenja, da bude čvrsta i nepokolebljiva jer će za svoje muke na nebu imati veliku radost i bit će oslobođena od svojih bolova. Potom ju je Gospodin blagoslovio.

⁵ Usp. Ante ŠKROBONJA, *Sveti od zdravlja. Ilustrirani leksikon svetaca zaštitnika*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2004, 42.

Ujutro je sudac naredio da Barbaru dovedu njemu. Kad je vidio da su joj rane zacijelile rekao joj je da je dobila nagradu od njihovih bogova. Barbara mu je odgovorila da njegovi bogovi ne mogu ni sebi pomoći te je rekla da ju je izliječio Isus Krist. Tada je sudac pun srdžbe rekao da bi Barbaru trebalo objesiti između dva rašljasta stabala te da je maljem trebaju tući u glavu. Zatim je Barbara pogledala prema nebu, govoreći: »Isuse Kriste, koji poznaješ srca ljudi, a znaš moje mišljenje, molim te, ne daj da odem.«

Mučenje je nastavljeno, a Barbara je ponovno pogledala prema nebu moleći Isusa Krista da svoje lice ne okrene od nje. Dugo je izdržala bol, a sudac je zapovjedio da je razodjevenu povedu ulicama do trga. Bog je uslišao Barbarinu molitvu te se u gradu stvorila takva magla da se potpuno smračilo. Barbara je tada po treći put pogledala prema nebu i preporučila se Bogu.

Bog je uslišao molitvu i poslao joj anđela obučena u bijelo. Mučitelji su je odveli u grad Dallasion, a sudac je naredio da je pogube mačem. Onda ju je otac uzeo iz ruku sudca i poveo na planinu. Ondje je Barbara molila Isusa Krista koji je stvorio nebo i zemlju da bude milostiv i usliša njezinu molitvu i oprostí joj grijeha. Tad se začuo glas s neba govoreći joj da dođe Bogu Ocu koji je na nebesima. Potom je Barbara došla k svome ocu koji ju je pogubio.

Kad je Barbarin otac sišao s planine udario ga je grom i od njega je ostao samo pepeo. Plemenit čovjek Valentin pokopao je tijelo mučenice u malom gradu u kojem su se mnoga čuda dogodila u slavu svemogućeg Boga. Sv. Barbara je mučeništvo podnijela za vrijeme cara Maksimijana i suca Marciana⁶ oko 305. godine. Jakov Varaginski navodi da je zajedno s Barbarom četvrtog prosinca mučeništvo podnijela sv. Julijana iz Nikomedije.⁷

1.3. Grob, relikvije

Valentin je Barbaru položio u grob kojemu je ubrzo mnoštvo hodočastilo tražeći utjehu u svojim tjelesnim i duhovnim nevoljama. Kult svete Barbare u Europi posebno se širio u 8. stoljeću. Svetičine relikvije početkom 11. stoljeća Mlečani su prenijeli u svoj grad, a potom u katedralu Svetoga Ivana Evanđelista

⁶ Jacobus de VORAGINE, *Medieval Sourcebook. The Golden Legend*, sv. 2, (09.2000), www.fordham.edu/halsall/basis/goldenlegend/GoldenLegend-Volume6.asp (26.01.2015).

⁷ Sv. Julijana Nikomedijska (285.-305. ili 306.) starokršćanska je mučenica. U svojoj obitelji jedina je bila kršćanka. Otac joj je žarko štovao poganska božanstva. Julijana je bila obećana paganinu Evilaziju za brak. Julijana se pristala udati za njega pod uvjetom da postane kršćanin. To je Evilazija rasrdilo i Julijanu je izveo pred sud. Bila je izložena prijetnjama i mukama, ali je nisu mogli odvratiti od njezine odluke. Osuđena je na smrt i pogubljena odrublivanjem glave. Bilo je to za vrijeme cara Maksimijana. Relikvije svete Julijane iz Nikomedije prenesene su u Italiju, najprije u Puteole, potom u Cumu te 25. veljače 1207. u Napulj. Njezin kult posebno je raširen u Italiji, Španjolskoj i Nizozemskoj. Štuju je i zapadna i istočna crkva. Spomendan joj je 16. veljače.

u Torcello.⁸ Za relikvije u crkvi Svetoga Vladimira u Kijevu u Ukrajini vjeruje se da pripadaju sv. Barbari.

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi sačuvano je pripovijedanje o mučeništvu sv. Barbare:

»Sv. Barbara je bila djevica i mučenica. Nju je otac poganin ti' da se uda za poganina. Ona je bila kršćanka, ni se tila udat za poganina, a on ju je zatvori u tamnicu, u tvrđavu je zatvori. Ona se ni tila pokorit, nikako se ni tila udat za toga koga je on ti. I onda je sudi i otkini joj je glavu. Iz njega udri grom i njega ubi. To je isto jedna uspomena, to je ona crkivica kod nas.«⁹

Hrvatska usmena versificirana legenda, iz Hlaščine kraj Zagreba, pripovijeda o *divojci* Barbari koja je *šetajući* govorila da se ona kralja ne bi bojala te bi od dragoga kamena crkvu izgradila. Kraljeve sluge su je uhvatili. Kralj ju je utamničio. Nakon godinu dana stražari su išli pogledati Barbaru *divojku*. Našli su Barbarine kosti i na kostima golubicu bijelu. Barbara se u nebo *prošetala*:

*Šetala se Barbara divojka
gore dole po širokom polju,
šetjuć mi je rečku govorila:
»Da bi mi se kralja ne bojati,
bi si dala cirkvu zazidati
cirkva bila b' z dragoga kamena,
turen¹⁰ bil bi iz samoga zlata.
Svaki dan bi k maše došetala,
po talera¹¹ na oltar metala,
po dva, po tri bogcem razdeljala.«
To začuli slugi i dvorjani,
povedali kralju i kraljici,
vulovili Barbaru divojku,
vergli¹² su je vu tamnu tamnicu.
Nutre budi oko leto dana.
Zminulo je oko leto dana.
Išli gledat Barbare divojke;
nesu našli Barbare divojke,
neg su našli Barbarine kosti,
na kosti je bela golubica,
a nek mi je Barbarne srdašce,
i nek mi je Barbarna dušica,
Barbara se v nebo prošetala.¹³*

⁸ Usp. Škrobonja, *nav. dj.*, 43.

⁹ Andrea Jašić zapisala je 2012. godine. Kazala joj je Margarita Roić, djev. Milatić, rođ. 1921., u Dolu na Hvaru (Rkp. FF Split, sv. 2012, D).

¹⁰ Turen = totanj.

¹¹ Taler, talir = vrst srebrnoga novca.

¹² Vergli = vrgli, bacili.

¹³ Krešimir MLAČ (sastavio), *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, Zagreb, Matica hrvatska, 1972, 116-117.

Golubica u kršćanstvu simbolizira čistoću i mir. Kad je Noa iz korablje pusti golubicu ona je donijela maslinovu grančicu i najavila da se voda povukla.

Prema jednom propisu Mojsijeva zakona, svaka je žena četrdeseti dan nakon rođenja muškoga djeteta morala doći u hram i prinijeti žrtvu za očišćenje. Ako je žena bila imućna morala je darovati janje i grlicu, a ako je bila siromašna morala je darovati dvije grlice ili dva golubića. Blažena Djevica Marija, kao prečista majka Sina Božjega, nije imala tu obvezu, ali je dokazujući uzoran primjer izvršavanja Božjeg zakona, dragovoljno izvršila i taj Mojsijev propis.

2. Višestruka zaštitnica

Sv. Barbara jedna je od 14 svetaca pomoćnika u nevolji. Zaštitnica je: od nagle i nepripravne smrti; rudara; radnika koji obavljaju radove opasne po život; od groma; od požara; od groznice. Također je zaštitnica topnika i općenito vojnika i dr.

2.1. Zaštitnica od nagle i nepripravne smrti

Prema legendi, Barbara je prije pogubljenja molila za spas svakoga kršćanina koji se sjeti Kristove muke i njezina mučeništva. Nebo je potvrdilo da će molitva mučenice Barbare biti uslišana. Stoga se u ikonografiji sv. Barbara prikazuje s kaležom i hostijom – simbolima sakramenta euharistije. Vjernici se sv. Barbari mole u pogibelji kada nisu u mogućnosti ispovjediti se i primiti bolesničko pomazanje. Tada se moli:

»Učini, Gospodine, da posredovanjem sv. Barbare prije smrti dobijem sakrament bolesničkog pomazanja!«¹⁴

Kršćani sv. Barbaru zazivaju kao zaštitnicu dobre smrti. Poljski svetac Stanislav Kostka (Rostow, 1550. – Rim, 1568.) bio je iznimno pobožan, svaki dan je išao na misu i molio po 15 otajstava krunice. Dok je studirao u Beču obolio je. Silno je želio primiti pričest, ali njegov stanodavac bio je fanatičan protestant i nije dopuštao da mu katolički svećenik uđe u kuću. Stanislavu se sv. Barbara ukazala u pratnji dvaju anđela, a jedan od njih pričestio ga je. Zagovorom Blažene Djevice Marije Stanislav je ozdravio. Napustio je studij klasičnih znanosti u Beču i stupio u novicijat Družbe Isusove u Rimu. Oko blagdana sv. Lovre razbolio se. Uoči Velike Gospe doživio je viđenje uskliknuvši:

»Evo već vidim Mariju, dolazi mi ususret s četama anđela.«¹⁵

¹⁴ Škrobonja, *nav. dj.*, 43.

¹⁵ Papa Benedikt XIII. beatificirao ga je 1726. godine.

U hrvatskoj tradiciji moli se sv. Barbaru da sačuva od nagle i nepripravne smrti:

*Sveta djevice Barbaro!
Kada si svjedočila
za svetu vjeru Isusovu svojom krvlju,
onda ti je premilostivi Isus obećao
da će oni koji te zazivaju u pomoć,
biti oslobođeni od nagle
i nepripravne smrti.
Učini, dakle, pomoćnice moja,
da se Isus spomene
prolivenne djevičanske krvi
i žarke ljubavi tvoje
te po dobrotivom obećanju svojem
ne dopusti da duša moja izađe iz tijela
prije nego se očisti pravom ispovijedi
i Presvetim se Oltarskim sakramentom
okrijepi za put u vječnost.¹⁶*

2.2. Zaštitnica rudara

Slijedom navedenih legendi o zidovima koji su se rastvorili te o stijeni koja se pred Barbarom otvorila kako bi pobjegla od oca svetica je postala zaštitnicom rudara i radnika koji obavljaju radove opasne po život. Sv. Barbara kao zaštitnica rudara spominje se u srednjem vijeku, a njezin kult kao zaštitnice rudara u Hrvatsku je došao iz Austrije i Njemačke. U mjestu Rudama¹⁷ rudnik je nazvan »Sveta Barbara«.

Prije ulaska u rudnik na Medvednici rudari su odlazili u kapelicu sv. Barbare (danas kapelica sv. Jakova) pomoliti se. Svetici su se molili:

*Dok se spuštam u tamnu utrobu zemlje,
zaklinjem te, o slatka Barbaro,
da me čuvaš od zala,
jer ne bi me sretnim učinilo,
nezvanim ući u Božju prisutnost.*

Po sretnom izlasku iz rudnika rudari su svetici molitvom zahvaljivali.¹⁸

Poviše sela Prapratnice kod Neuma na padinama planine Žabe nalazi se toponim Vara. Tu se od davnina kopala pržina. Uz Varu nalazi se Varina gomila. Bliži predio zove se Barište, premda ne može biti ni govora o bari. Sve to govori

¹⁶ Kazala je Vinka Grizelj, rođ. Galić, a zapisala je 2014. godine Željana Majić u Sovićima, Bosna i Hercegovina (Rkp. FF Split, 2014, D).

¹⁷ Rude su mjesto 5 kilometara udaljeno jugozapadno od Samobora.

¹⁸ Rudnik Zrinski www.zbornica.com/index.php?option=com_zoo&task=item&item_id=976&Itemid=632 (28.01.2015).

o kultu sv. Barbare u tradiciji žitelja i južnog i istočnog dijela Hercegovine. Kult sv. Barbare potvrđuje i natpis na stećku u Moševićima kod Neuma. U natpisu se spominju sv. Petar, sv. Pavao i sv. *Varvara*.¹⁹

U Poljskoj blagdan se zove Barbórki. Ujutro se služe svete mise, a potom je cijeli dan slavlje rudara.²⁰

2.3. Zaštitnica od groma, požara i nevremena

Slijedom legende o gromu koji je usmrtio njezina oca, sv. Barbara je među zaštitnicima od oluje, požara i vatrogasaca. Stoga se u ikonografiji svetica prikazuje sa zvonima koja oglašavaju opasnost. Tako je i zaštitnica ljevača zvona.

Sv. Barbara je zaštitnica od groma i nevremena. U Supetru na Braču kad je grmljavina i nevrijeme moli se sv. Barbari i sv. Šimunu:

*Šanta Barbara, šan Šimon,
ne bereme de saton,
de staton de sta šajeta,
šanta Barbara benedeta.*²¹

Kad je grmljavina i nevrijeme na Pelješcu se moli:

*Santa Barbara, San Simon,
libere ne de sto ton,
de sto ton, de sta saeta,
Santa Barbara benedeta.*²²

2.4. Zaštitnica vojnika

Također je zaštitnica topništva i općenito vojnika. Sv. Barbaru su za vrijeme ratova zazivali i protestanti.²³ Po njoj je nazvan grad Santa Barbara u Kaliforniji. Kult sv. Barbare nije nestao ni u protestantskim zemljama u kojima je reforma-

¹⁹ Usp. Marko VEGO, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knjiga I., Sarajevo, Zemaljski muzej, 1962, 46.

²⁰ Barbórki je blagdan rudara u južnoj Poljskoj. Na blagdan sv. Barbare rudari ne rade i cijeli dan su u rudarskoj odori. Ujutro se služe svete mise svetoj Barbari, a poslije rudarski orkestar kroz grad svira himnu rudara. Cijeli dan rudari i njihove obitelji slave svoj blagdan. Ima puno sastanaka, djeca pjevaju pjesme o svetoj Barbari i teškom radu u rudniku. Veoma popularan je pivski sajam. Rudari se dijele na dvije skupine – stari i mladi i natječu se. Također se održavaju koncerti (usp. Barbara OGRODOWSKA, *Radość wszelkiego stworzenia rzecz o Adwencie i Bożym Narodzeniu*, Warszawa, Verbinum, 2008, 9).

²¹ Daria Rajević zapisala je 2009. godine u Supetru na Braču. Kazao joj je Roko Jakšić, rođ. 1953. u Supetru (Rkp. FF Split, sv. 2009, Z).

²² Jelena Krističević zapisala je 2013. godine. Kazala joj je Jelka Krističević, djevojački Lučić, rođ. 1944. u Ponikvama na Pelješcu. Danas živi u selu Pijavičino na Pelješcu (Rkp. FF Split, sv. 2013, S).

²³ Usp. Škrobonja, *nav. dj.*, 43.

cija ukinula štovanje svetaca. »Sveta Barbara« je naziv za skladište streljiva na starim ratnim brodovima.²⁴ Vojno društvo »Red sv. Barbare« postoji u SAD-u. Iznimno je štovana u Rusiji. Topništvo grčke vojske sv. Barbaru slavi kao svoju zaštitnicu.

Sv. Barbara štuje se kao zaštitnica: geologa, zidara, tesara, arhitekata, zemljoradnika, električara, zvonara, kuhara, oružara, djevojaka, zatvorenika. Štuje se i kao zaštitnica od groznice.

U antroponimiji Hrvata poznata su imena Bara, Barica – hipokoristici od imena Barbara. Barbara je bilo jedno od najpopularnijih imena u Americi od tridesetih do šezdesetih godina 20. stoljeća.

3. Crkve, kapele, oltari, slike

Pruski konzul Otto Blau 1866. godine pripovijedao je da na području današnje Varvare ležao veliki rimski grad. U Varvari se ruda kopala.²⁵ Ahmet Manjušak 1905. godine kopao je temelje za štalu i naišao na kamene ostatke rimskih nadgrobnih spomenika. Iste godine Zemaljski muzej iz Sarajeva započeo je istraživanje lokaliteta te je ustvrđeno da se ondje nalazila ranokršćanska bazilika iz 4. i 5. stoljeća. Crkva je imala dvije bočne prostorije i prostoriju koja je služila kao grobnica. Crkva je bila posvećena sv. Barbari.²⁶ Vjerojatno je da ekonim Varvara u Rami baštini ime po sv. Barbari. Prilikom izgradnje puta kroz Varvaru pronađeni su i ostaci vodovodnih cijevi.

U jugoistočnom dijelu Starog grada Budve nalazi se kompleks od šest crkava. Među tim crkvama je crkva Sv. Marije (Santa Maria in punta) koja je sagrađena 840. godine. Bočni prostori na istočnoj i zapadnoj strani kasnije su dograđeni, a u tim prostorima nalazi se oltar sv. Barbare.²⁷

Iznimno vrijedna crkva sv. Barbare u glavnoj poprečnoj ulici u Trogiru prvotno se zvala crkva sv. Martina, a sagrađena je u 9. stoljeću. Crkva je obnovljena 2014. godine.

²⁴ Usp. isto.

²⁵ Usp. Jeronim VLADIĆ, *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*, Pretisak, Prozor – Zagreb, Matica hrvatska, Ogranak Rama – Družba »Braća Hrvatskoga Zmaja«, 1991, 13.

²⁶ Vidi: Ljubo LUCIĆ, *Osudeni na nadu – deset godina jednog fratarskog bilježenja (1984-1995)*, Sarajevo, Svjetlo riječi, Franjevački samostan Rama – Šćit, 2012.

²⁷ Marija ĐURAŠKOVIĆ, *Crkva Santa Maria »In punta« u budvanskom Starom gradu Budve, zaštitnica drevnog grada, Pobjeda*, 29. kolovoza 2005. www.montenegrina.net/pages/pages1/religija/crkva_santa_marija_in_punta_u_budvi.htm (02.02.2015).

U kninskoj tvrđavi nalazi se drevna crkva sv. Barbare koja je posvećena sv. Ćirilju i Metodiju. U toj crkvi nalazi se staroslavenski epitaf »Hodotajstvom blaženuju apostola Kirila i Metodija, Bože budi štitom Hrvatskoj«. Nakon Domovinskoga rata u toj crkvi obavljaju se vjenčanja. Crkvom upravlja Gradski muzej. Zvono pored te crkve, po želji donatora, zvoni u 11 sati na spomen ulaska Hrvatske vojske u Knin.

U Dolu na Hvaru crkva se spominje 1102. godine. Današnji Dol sv. Ane prije se zvao Dol sv. Barbare. Prema tradiciji tu je bila i starokršćanska crkva koja je bila posvećena sv. Barbari. Crkva je 1573. godine preimenovana u crkvu sv. Ane. Uz slike sv. Ane i sv. Katarine na triptihu je i lik sv. Barbare. Živa je tradicija na Hvaru da se toponim Dol sv. Ane nekada zvao Dol sv. Barbare i da je tu bila crkva sv. Barbare. Na oltaru sv. Barbare je slika sv. Ane. Na jednoj strani je slika sv. Barbare, a na drugoj je slika sv. Katarine:

»Pri se Dol sv. Ane zvo i Dol sv. Barbare. Tu je bila i crkva sv. Barbare. To je bil onin veliki prostor koji se zvo šematorij. To je bilo grobje. Na oltaru sv. Barbare je slika Majke Božje sa djetetom. Sv. Ana je njezina majka. Na jednu stranu je slika sv. Barbare, a na drugu stranu je slika sv. Katarine. A osin tega, sv. Barbara je urižena u oltar, toti je urižena sa križon u ruci. To je urižena u oltar sv. Barbare. Ima i grob sv. Barbare. To su dvi sestre darovale jedno poje di su masline, što se zove Sestrinska starina.«²⁸

Crkva sv. Barbare nalazi se i u Zastrazišću (općina Jelsa) na Hvaru.

Crkva sv. Barbare u Privlaci (kod Zadra) prvi put spominje se 1249. godine. Za vrijeme Domovinskog rata podignuta je drvena kapela sv. Barbare u Sabunikama u privlačkoj župi. Ostaci crkve sv. Barbare nalaze se kod zaseoka Grbići.²⁹

U blizini katedrale u Šibeniku nalazi se crkva sv. Barbare koja je građena između 1400. i 1447. Ta je crkva najprije bila posvećena sv. Benediktu, a potom sv. Nikoli.³⁰ Crkva sv. Trojstva spominje se na Korčuli 1407. godine. Bratovština topnika sv. Barbare crkvu je preuzela u 17. stoljeću i promijenila joj naslov. Početkom 20. stoljeća crkva je prodana Pravoslavnoj crkvi i preuređena je.³¹

Na brežuljku 4 kilometra udaljenom od centra Bedekovčine (kod Zaboka) nalazi se crkva sv. Barbare. Kod današnje crkve između 1640. i 1662. Julija Puhakocki sagradila je drvenu kapelu u kojoj se nalazio oltar sa slikom sv. Barbare. Na tom je mjestu 1720. godine zagrebački kanonik izgradio zidanu kapelu. Ta

²⁸ Ana Roić zapisala je 2012. godine. Kazala joj je Margarita Roić, rođ. Milatić, 1921., Dol, Hvar (Rkp. FF Split, sv. 2012, D).

²⁹ Usp. Krešimir REGAN, Branko NADILO (prir.), Crkve u sjeverozapadnom dijelu zadarskoga zaleđa, *Grđevinar*, 61 (2009) 7, 675-688, 681; <http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-61-2009-07-06.pdf> (21.01.2015).

³⁰ Usp. *Crkva sv. Barbare u Šibeniku* (07.01.2015). http://hr.wikipedia.org/wiki/Crkva_sv._Barbare_u_%C5%A0ibeniku (21.01.2015).

³¹ Usp. www.korcula.bz/Crkve-Korcula.htm (25.01.2015).

kapela, sv. Barbare, zalaganjem Nikole Bedekovića 1726. postala je župnom crkvom osnovane župe Bedekovčina.³²

Crkva sv. Barbare u Gornjem Vrapču sagrađena je 1704. godine. U toj crkvi nalazi se kip domaćega majstora iz druge polovice 17. stoljeća.³³ Iznad centra Ruda nalazi se župna crkva sv. Barbare. Ta barokna crkva spominje se 1622. godine, a smatra se da je crkva postojala i prije te godine. Glavni oltar kao i kip sv. Barbare izrađeni su od drveta. Osim glavnoga oltara postoji i oltar sv. Jušta, a »vjeruje se da je donesen iz dvorske kapele starog samoborskog grada«.³⁴

Uz crkvu sv. Vida koja se spominje 1334. u Brdovcu u Zagrebačkoj županiji, u 18. stoljeću sagrađena je kapela sv. Barbare. U Natkrižovljanu u Varaždinskoj županiji crkva je posvećena sv. Barbari. Iznimno lijepa od drveta izrađena kapela sv. Barbare nalazi se u Velikoj Mlaki (između Zagreba i Velike Gorice). Kapela je građena 1642., a 1912. godine dograđen je trijem. Ta je kapela spomenik umijeću turopoljskim drvograditeljima.³⁵ Drvena crkva sv. Barbare sagrađena je 1684. u predgrađu Karlovca. Crkva je izgorjela u požaru 1775. godine 1787. sagrađena je nova crkva.³⁶ Na karlovačkom području 1731. godine u Draganiću sagrađena je crkva sv. Barbare.

U središtu sinjske tvrđave nalazila se crkva sv. Mihovila. U crkvi je bio oltar sv. Barbare. Bosanski paša, Mehmed-paša Čelić sa šezdeset tisuća vojnika³⁷ 14. kolovoza 1715. zapovjedio je opći juriš na Sinj. U to vrijeme starci, žene, djeca, oko 700 branitelja i sedam fratara zatvorilo se u tvrđavu, a na oltar sv. Barbare stavili su sliku Majke od milosti (Gospinu sliku)³⁸ moleći se da im se smiluje i ne dopusti da padnu u turske ruke.³⁹

Župa sv. Barbare osnovana je u Jakšiću (kod Požege) 29. travnja 1789. godine. Toj župi pripojeni su Eminovci. U Mrzoviću kod Đakova 2014. godine proslavljena je 200. obljetnica crkve sv. Barbare sagrađena je 1814. godine.⁴⁰ Crkva sv. Barbare nalazi se i u Sladojevićima u Požeškoj biskupiji.

³² Usp. Župna crkva svete Barbare u Bedekovčini (11.02.2011), http://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%BDupna_crkva_sv._Barbare_u_Bedekov%C4%8Dini (21.01.2015).

³³ Usp. Kip sv. Barbare, (07.01.2015), www.svetabarbarazagreb.com/stranice/o_zupi/sv_barbara.html (21.01.2015).

³⁴ Sv. Barbara (07.01.2015), <http://www.rude.hr/zupa-sv-barbare> (21.01.2015).

³⁵ Usp. Drvene kapele (07.01.2015), www.tzvg.hr/stranica/drvene-kapele/49 (21.01.2015).

³⁶ Usp. Biserka FABAC, *Crkva sv. Barbare*, <http://kafotka.net/3053> (25.01.2015).

³⁷ Neki navode i da je bilo 80.000 turskih vojnika. Marković navodi da je jedan zarobljeni Turčin rekao da Turci raspoložu sa 60.000 vojnika (vidi: Ivan MARKOVIĆ, *Sinj i njegovo slavlje god. 1887.*, Spomen knjiga, Zagreb, Dionička tiskara u Zagrebu, 1898, 36).

³⁸ Tu su čudotvornu sliku, danas poznatu kao Gospa Sinjska, bježeći od turske odmazde 1687. godine donijeli fratri iz Rame (usp. Marković, *nav. dj.*, 26-27).

³⁹ Turci su tri puta jurišali, a onda su se najednom preplašili. Uzaludno su paše sabljama udarali svoje vojnike koji su u strahu bježali. U noći 14/15. kolovoza paša se s vojskom povukao u Livno. Te je godine blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije bio četvrtkom. Poginulo je 10.000 turskih vojnika. Preživjeli turski vojnici pripovijedali su da su svake noći za vrijeme opsade Sinja, vidjeli ženu u jakoj svjetlosti kako hoda po zidinama grada.

⁴⁰ HINA, *200 godina crkve sv. Barbare u Mrzoviću kod Đakova*, (14.11.2004), www.index.hr/vijesti/clanak/200-godina-crkve-sv-barbare-u-mrzovicu-kod-djakova/233962.aspx (25.01.2015).

Unutar gradskih zidina u Dubrovniku postojala je crkva sv. Barbare. Bratovština maringuna (drvodjelaca) 1479. dala je podignuti pozlaćeni oltar sv. Andrije u toj crkvi. Crkva je potpuno srušena u potresu 1667., a ni oltar nije sačuvan.⁴¹ Na Vrinom brdu u župi Dubravka (općina Konavle) sagrađena je kapela sv. Barbare 1896. godine. Oko kapele nalazi se nekropola stećaka. Na mjesnom groblju u Zaostrogu (općina Gradac, na Makarskom primorju) nalazi se stara crkva sv. Barbare.

Crkva sv. Barbare sagrađena je u Raši 1937. godine. Crkva je sagrađena u obliku prevrnutog rudarskog vagona, a zvonik te crkve podsjeća na tradicionalnu rudarsku lampu.⁴² Nekoć je na području Rijeke postojala kapela sv. Barbare.

Dubrovački majstori su 1478. godine u Kočevi kod Trebinja sagrađili crkvu sv. Barbare. Danas se ta crkva nalazi u pravoslavnom groblju i u trošnom je stanju.⁴³ Gradina »Varina gruda« u Dživaru kod Trebinja 2006. proglašena je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

U rudarskom mjestu Brezi u Bosni i Hercegovini nalazi se crkva sv. Barbare u kojoj se nalazi vrijedna svetičina slika koju je naslikao Gabrijel Jurkić. Toj svetici posvećena je tamošnja katolička župa. U dvorištu župne crkve brončani je kip sv. Barbare. Vrijedna slika sv. Barbare nalazi se u Galeriji Franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci. U krugu pogona Stara jama Rudnika mrkog uglja u Zenici nalaze se ostatci kapelice sv. Barbare. Iza kapelice nalazi se oko 300 zaraslih većinom katoličkih te židovskih grobova. Do kraja Prvog svjetskog rata taj rudnik se zvao Barbara.

Crkva sv. Barbare u Vareš Majdanu sagrađena je tridesetih godina 20. stoljeća. Unutrašnjost krasi freska sv. Barbare koju je uradio Josip Bifel. U crkvi sv. Ilije u Zenici na glavnom oltaru iz 1837. godine nalazi se reljef sv. Ilije i kipovi sv. Barbare i sv. Florijana.

Nekadašnje mostarsko prigradsko naselje, a danas gradska četvrt, naziv Rudnik baštini po nekadašnjem rudniku mrkog ugljena u tom mjestu. Prema svjedočenjima živućih nekadašnjih rudara sve do kraja Drugoga svjetskog rata u prostorima mostarskog rudnika nalazila se slika sv. Barbare. Na Rudniku su sagrađeni župna crkva i Dom sv. Barbare. Devedesetih godina prošloga stoljeća osnovana je molitveno-kulturna zajednica »Sv. Barbara – Rudnik« Mostar. U toj župi djeluje zbor djece »Sv. Barbara – Rudnik«, a aktivne su i skupine žena, mladih i starijih župljana.⁴⁴ Rudari rudnika ugljena »Tušnica« svojim prilozima kupili su sliku sv. Barbare i darovali je župnoj crkvi Bezgrješnog začeća Blažene

⁴¹ Usp. Jadranka NIČETIĆ, Dubrovački komini, prema: Sv. Barbara ili Konavoski Varin dan (04.12.2014), www.dubrovniknet.hr/novost.php?id=34221#.VM_iTNg5DX4 (02.02.2015).

⁴² Usp. Crkva sv. Barbare (Raša, Istra), www.istriasiun.com/istra/sv-barbara-rasa.php (25.01.2015).

⁴³ Siječnja 2015. kazali su autoru Vitomir i Ivan Mikulić, dipl. ing. rudarstva.

⁴⁴ Usp. Ivan MIKULIĆ i dr., *U čast i slavu svetoj Barbari, zaštitnici rudara*, Mostar, Hrvatsko geološko društvo Mostar, 2014, 11.

Djevice Marije u Vidošima kod Livna.⁴⁵ Na ulazu u jamu jednog od tuzlanskih rudnika nalazi se kupola nekadašnje kapele sv. Barbare.

U Ravnoj reci, općina Despotovac u Srbiji nalazi se katolička crkva sv. Barbare. Župna crkva u Beočinu u Vojvodini posvećena je sv. Barbari. Blagdan sv. Barbare tradicionalno se slavi u Vrdniku (općina Irig) u Srijemu u Vojvodini. U tom mjestu je rudarska kapela.

Crkva sv. Barbare u kompleksu KBC-a Rebro blagoslovljena je 4. lipnja 2014. godine.

4. Običaji, obredi, ophodi, divinacije

Kršćanski se svijet veseli *Porodenju Isusovu* i pripravlja se za Božić. Tako se, primjerice, na području Poljica od Velike Gospe (15. kolovoza) brojalo *potrice: Tri od Velike do Male Gospe, tri od Gospe do Mijela*,⁴⁶ *tri od Mijela do Luke, tri od Luke do Mratinja*,⁴⁷ *tri od Mratinja do Varine, tri od Varine do Božića. To bi brojili kad će doć Božić*.⁴⁸

Po božićnim običajima, obredima, ophodima i divinacijama sv. Barbara prva je glasnica Božića. Od sv. Barbare do Božića je dvadeset jedan dan. Radost dolaska Božića ogleda se i u *barbarinjskim* pjesmama, poput sljedeće iz Mračlina u Turopolju, u kojoj se pjeva o lijepoj sv. Barbari, i još je ljepšoj Mariji koja je Isusa rodila. Barbara je »zibala – tog maloga našega Isusa«:

*Lijepa je sveta Barbara,
a još ljepša Marija,
koja je Isusa rodila.
Barbara ga je zibala.
Zibli ga, zibli, Barbara,
nek se ga zipka nazible,
nek se ga ljudi naglede,
tog maloga našega Isusa.*⁴⁹

⁴⁵ Usp. isto, 21.

⁴⁶ Mijela – sv. Mihovil (29. rujna).

⁴⁷ Mratinja – Martinja (sv. Martin, 11. studenoga).

⁴⁸ U Tugarima 2006. godine zapisao je Zvonimir Buljan, a kazala mu je Danica Barić, udana Jurišić, rod. 1925. u Tugarima (Rkp. FF Split, sv. 2006, S).

⁴⁹ Mlač (sastavio), *nav. dj.*, 117.

4.1. Stavljanje zrnja pšenice u tanjuriće ili zdjelice

Na blagdan sv. Barbare u nekim krajevima u tanjuriće ili zdjelice stavlja se zrnje pšenice⁵⁰ i svaki dan zalijeva vodom. (Podrijetlo toga običaja seže u drevna vremena, a cilj je prizivanje dobre ljetine.) Pšenica do Božića naraste petnaestak centimetara te na Badnju večer i božićne blagdane služi kao ures u kućama ili crkvama ili se u nju stavljaju tri svijeće koje se pale na Badnju večer, za vrijeme božićnog te novogodišnjeg ručka, a ponegdje i na Staru godinu i Sveta tri kralja. Prema rastu te pšenice proricalo se o urodu i uopće o blagostanju u nastupajućoj godini. (Pšenica simbolizira kruh, a kruh simbolizira tijelo Kristovo.) Zelenilo je boja proljeća i vegetacije i simbolizira nadu; pobjedu proljeća nad zimom, pobjedu života nad smrću. U poganskim inicijacijama zelena je boja vode. Temeljem te simbolike sv. Ivan Krstitelj ponekad je nosio zeleni ogrtač što simbolizira duhovnu inicijaciju krštenja na Jordanu. Zeleno liturgijsko ruho simbolizira nadu i iščekivanje kraljevstva Božjega.⁵¹ U tradicijskoj kulturi Hrvata zelenilo za Božić označava novi život.⁵²

4.2. Barbarina grana

U Privlaci u Slavoniji u prijašnja vremena zatakli bi grančicu za križ i svetu sliku. Ako bi grančica procvala na Božić, to je značilo da će se u nastupajućoj godini u toj kući djevojka udati. U kreševskom kraju u Bosni i Hercegovini na sv. Barbaru bi ubrali grančice šljive i jabuke i stavili ih u čašu s vodom da procvjetaju do Božića.

U »sjevernim krajevima« sačuvan je običaj da se uoči blagdana sv. Barbare u kuću donesu »grančice sv. Barbare« i stave u vodu uz neku želju i s molitvom. Ako grančica do Božića prolista ili procvjeta to je »nagovještaj nove ljubavi, braka, prinove u kući, ozdravljenja ili nekog drugog sretnog događaja«.

Tradicija Gradišćanskih Hrvata je da na blagdan u vodu stave grančicu najčešće trešnje, rjeđe jabuke ili neke druge voćke. Pupiljci na tim grančicama procvjetaju do Božića. To se tumači kao i da je tako procvala vjera u životu sv. Barbare.⁵³

⁵⁰ U drugim mjestima to se radi na blagdan Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije ili na blagdan sv. Lucije.

⁵¹ Usp. Anđelko BADURINA (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990, 590.

⁵² Marijani Bošnjak kazala je 2009. godine Jelica Matković, djevojački Boban, rođena 1944. u Iloku, živi u ulici Matije Gupca u Iloku (Rkp. FF Mostar, sv. 2009, D).

⁵³ Usp. Lukas KORNFEIND, *Narodni običaji Gradišćanskih Hrvata s posebnom pažnjom na Trajštof, selo u sjevernom Gradišću, među Poljancima*, www.zigh.at/fileadmin/user_upload/media/Platforma_za_mlade/Narodni_obi%C4%8Daji_Kopie.pdf (26.01.2015).

U Austriji, Njemačkoj, Švicarskoj i dr. tradicija je da se na blagdan sv. Barbare u vodu stavlja najčešće grančica trešnje ili višnje, a može i neke druge voćke. To se ostavi u prostoriju koja se ne grije. Ta grančica naziva se *Barbarina grana*, a za Božić procvjeta. To simbolizira rođenje Isusa Krista. U Starom je zavjetu prorok Izaija navijestio da će mladica isklijati iz panja Jišajeva, izdanak će izbiti iz njegova korijena.⁵⁴

5. Položaj

Vuk Stefanović Karadžić 1852. godine u svome *Rječniku* piše da gataju da zbog položajnika (polaznika) neki mogu biti sretni, a neki nesretni cijelu godinu. Stoga su domaćini položajnika obično birali nekoliko dana pred Božić ili su svake godine uzimali istoga.⁵⁵

Dunja Rihtman-Auguštin 1995., pozivajući se na Pjotra Bogatirjova koji je u zakarpatskim krajevima istražio običaje *polaznika*, koji se i ondje nazivaju kao i u Hrvata, navodi da je utvrdio da postoji pozitivan i negativan polaznik.⁵⁶

Milovan Gavazzi 1939. godine piše da je položaj nazvan prema glagolu (*po*) *ložiti*, (*po*)*ležati*, a u svezi su s *čvrstim sjedenjem (ležanjem) poležaja, odnosno kokoši na sijelu*. Poležaj i položajnik srodni su s riječima *polog* i *ležati*.⁵⁷ Afirmacija tome tumačenju je i to što *polog* znači jaje u gnijezdu u kojemu kokoši nesu jaja.

Vladimir Brodnjak uz imenicu polazajnik (polazhenik) navodi da je to prvi posjetitelj o Božiću koji donosi sreću ili nesreću.⁵⁸

Senad Mičijević *polaznika, (polazhenika, poležaja, položaja, položajnika, položara)* tumači: 1. to je muška osoba, prijatelj kuće koja u ranim satima na Božić pohodi kuću. Ta osoba mora biti zdrava, jaka i napredna, a iznimno može biti i

⁵⁴ Iz 11, 1-9: »Isklijat će mladica iz panja Jišajeva, izdanak će izbit' iz njegova korijena. Na njemu će duh Jahvin počivat', duh mudrosti i umnosti, duh savjeta i jakosti, duh znanja i straha Gospodnjeg. Prodahnut će ga strah Gospodnji: neće suditi po viđenju, presuđivati po čuvenju, već po pravdi će sudit' ubogima i sud prav izricat' bijednima na zemlji. Šibom riječi svoje ošinit će silnika, a dahom iz usta ubit' bezbožnika. On će pravdom opasati bedra, a vjernošću bokove. Vuk će prebivati s jagnjetom, ris ležati s kozlicem, tele i lavić zajedno će pasti, a djetesce njih će vodit'. Krava i medvjedica zajedno će pasti, a mladunčad njihova skupa će ležati, lav će jesti slamu k'o govedo. Nad rupom gujinom igrat će se dojenče, sisanče će ruku zavlčiti u leglo zmijinjne. Zlo se više neće činiti, neće se pustošiti na svoj svetoj gori mojoj: zemlja će se ispuniti spoznajom Jahvinom kao što se vodom pune mora.«

⁵⁵ Usp. Vuk STEF. KARADŽIĆ, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima*, Beč, u štampariji jermenskoga namastira, 1852, 533.

⁵⁶ Usp. Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Knjiga o Božiću. Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Zagreb, Golden marketing, 1995, 128.

⁵⁷ Usp. Milovan GAVAZZI, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, Hrvatski sabor kulture, ³1991, 177.

⁵⁸ Usp. Vladimir BRODNJAK, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Zagreb, Školske novine, 1992, 392.

žena ili djevojka koja se smatra sretnom osobom; 2. prvi gost na Božić, obvezno muškarac, prvi čestitar koji mora sjesti i uzeti nešto od jela i pića, a potom izaći i hraniti živinu.⁵⁹

Leksikolozi Petar Skok, Alemko Gluhak, Bratoljub Klaić, Jure Šonje i Vladimir Anić ne spominju ni *polaznika* niti *položaja*, *položajnika*, *poležajnika*, *položara*, *položenika*, *poležaja*.

Položaja ili polaznika Mirko Kus-Nikolajev i Dunja Rihtman Auguština nazivaju srećonosnim gostom.

U kršćanskoj tradicijskoj kulturi Hrvata položajilo se ujutro na blagdane: sv. Barbare, sv. Lucije te na: Badnjak, Božić⁶⁰ i Novu godinu.

U Slavoniji se onaj tko prvi u kuću uđe nazivao *poležaj* i morao je sjesti kod ognjišta. U nekim mjestima domaćice su poležaja posipale žitom. Domaćica bi mu donijela žita u rešetku koje on kokošima daje. Žene bi se ljutile ako bi muškarac prvi ušao jer je to bio znak da će te godine biti više pijetlova nego kokoši. Stoga su muževi pazili da ne idu u susjedstvo prije žena. Ukoliko bi prva žena ušla njoj se davala preslica, pa je morala prestići, kako bi te godine bilo više lana, a potom hrani kokoši kako bi dobro nesle jaja. Po svršetku tih obreda domaćini su poležaja vodili u sobu i častili jelom i pićem.⁶¹ Međutim, Dunja Rihtman-Auguština piše, ne navodeći izvor, da u Retkovicima na sv. Barbaru položaj nipošto nije smjela biti žena.⁶²

U Gudincima⁶³ u Slavoniji *položajilo* se na blagdan sv. Barbare. U Gudincima obično su muška djeca išla *položajiti*. Kad bi djeca došla u kuću, sjela bi za vrata, a domaćica bi odmah počela sipati pripremljeno zrnje kukuruza djetetu položajniku po glavi. Čim bi dijete sjelo, počelo bi govoriti: »Kucilo se, macilo se, teljilo se, prasilo se, rodilo se, leglo se, ždribilo se.«

Kada domaćica završi posipanje kukuruzom, položajnik kupi rasuti kukuruz oko sebe i viče: »Pi-pi-pi-pi«, kao da kvočka vabi piliće. Domaćica bi zatim

⁵⁹ Usp. Senad MIČIJEVIĆ, *Bosanski etnološki rječnik*, Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2009, 244-245.

⁶⁰ Milovan Gavazzi navodi da je na Božić, a rjeđe u koje drugo doba ili na sam Badnjak, obvezan gost polażenik, polaznik, položajnik, poležaj, gost koji rano dolazi u prijateljsku ili rodbinsku kuću. Poželjno je da u kuću prvi dođe poznati muškarac ili rođak koji se unaprijed dogovori s ukućanima. U nekim mjestima prvi bude baš onaj koji je naišao, a nije se dogovorio s ukućanima. Polaznik je dužan izvršiti neke obrede da bi kuća u idućoj godini bila u blagostanju. Uz polaznika u glavnoj je ulozi domaćica. Po dolasku u kuću polaznik mora čvrsto sjesti i ostati sjedeći na božićnoj slami, vjerujući da će tako i kokoši dobro sjediti u gnijezdu na najjima kako bi se pilići izlegli. Domaćica polaznika obvezno posipa žitom, a on udara po gorućem badnjaku da što više iskara vrcu pri tome govoreći, primjerice u Varošu kod Slavonskog Broda: »Otelilo se, oprasilo se, oždribilo se, omacilo se, oštenilo se, izleglo se!« Na koncu polaznik bude pogođen i darovan kobasicom, kolačima, kudjeljom i dr. (usp. Gavazzi, *nav. dj.*, 173-174). Polaznici su poznati i u Slovaka, Poljaka i Ukrajinaca. Polaznik je nazvan prema glagolu polaziti = obilaziti, pohadati.

⁶¹ Usp. Luka ILIĆ ORIOVČANIN, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, Tiskano kod Franje Suppana, 1846, 94.

⁶² Usp. Rihtman-Auguština, *nav. dj.*, 124.

⁶³ Gudinci, jedno od najistočnijih mjesta Brodsko-posavske županije, 2010. godine.

dijete darivala kalotinama (suhim šljivama, jabukama, kruškama), orasima, jajima, ponekad i novcem. Položajnik bi to stavljao u torbu i kasnije su se djeca međusobno hvalila tko je više poklona dobio.⁶⁴

Na Barbarinje u Gračanima kraj Zagreba, u ranu zoru, dječaci su pojedinačno išli od kuće do kuće, čestitati Barbaru. Kad bi došli domaćinu u kuću izgovarali su: »Dej Vam Bog puričov, teličov, gušćičov, račićov, pune lajte vina, pune vože žita, a najviše Božjega mira. Da bi Vaše *čučice* tak trde sedele kak si bum ja sad sel.« Potom bi čestitar čvrsto sjeo na pod. Po završetku ophoda čestitar bi bio nagrađen jabukama, a bogatiji domaćini darivali su čestitara bombonima i sitnim novcem. Čestitari su obilazili sva kućanstva, osobito pazeći da se čestita kumovima i bližoj rodbini. Obvezno se čestitalo svim Barbarama ili Baricama, koje se toga dana nazivaju *godomnjače* – slavljenice. Taj običaj počeo je nestajati osamdesetih godina 20. stoljeća. Običaj su 2008. godine obnovili mladići iz etno udruge »Falaček Prigorja«. Ti mladići u dobi su od 20 do 30 godina, a nekad su to bili maloljetnici. Nekadašnji čestitari hodali su pojedinačno, a današnji hodaju u skupinama od pet do sedam. Razlike se ogledaju i tome što su današnji čestitari odjeveni u narodne nošnje; nekoć su čestitari za dar primali voće i zadržavali ga za sebe, a današnjim čestitarima domaćini darivaju novac koji čestitari po završetku ophoda predaju svećeniku. Današnji čestitari ophode završavaju odlaskom na zornicu, a nekadašnji čestitari nisu uvijek odlazili na zornicu. Međutim, nakon zornice nisu se obavljali ophodi. Stoga su nekadašnji čestitari, kao i današnji, polazili u ophode u ranu zoru, oko 3.30 da bi mogli udijeliti *što više blagoslova*.⁶⁵

5.1. *Ophod osobe prerusene u sv. Barbaru*

U kajkavskoj je Hrvatskoj pučki naziv za taj dan *Barbarinje*. U adventsko vrijeme darivala su se dobra, a kažnjavala loša djeca. U Slavoniji se običavalo da na blagdan sv. Barbare jedno čeljade ogrnuto plahtom do zemlje i sa šipkom u jednoj ruci, a torbicom s darovima u drugoj ruci ide u one domove u kojima je bilo male djece. Ta bi osoba predstavljala sv. Barbaru koja bi dobru djecu nagrađivala jabukama i orasima, a lošu bi djecu išibala.

5.2. *Praznovjerje*

U sjevernim krajevima Hrvatske vjerovalo se da će kradljivca uhvatiti onaj koji na Barbarinje počne raditi metlu, završi je na Badnjak te odnese na polnoć-

⁶⁴ Barbara Smajić zapisala je 2010. godine u Gudincima. Kazala joj je njezina baka Marija Horvatović (rod. Užarević), rođena je 21. siječnja 1931. godine i cijeli je život provela u Gudincima (Rkp. FF Split, sv. 2010, S).

⁶⁵ Usp. Domagoj NOVOSEL, Adventski i božićni običaji u Gračanima kod Zagreba, *Kaj – časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, 45 (2012) 4-5 (317-318), 91-92.

ku. Kada bi tom metlom obišao oko vrta, voćnjaka, vinograda, njive itd. i ako bi lopov došao ne bi mogao otići dok ga se ne bi s tri udarca metlom oslobodilo.⁶⁶

6. Panspermijsko varivo

U Konavlima blagdan sv. Barbare zovu Varin dan. Za taj blagdan spravlja se »vara«. Nekoliko dana uoči Varina dana pastirice su skupljale drvca natječući se koja će ih više skupiti. Drvca su slagale na hrpe koje su se zvale »Varine balice«. U to vrijeme domaćice bi uzele, sočiva: suhog boba, suhog graška, leće, graha, raži, pšenice, crne bobice, poljaka – sikirice, slanutka. Obvezno je morao biti neparan broj sočiva. Otuda je na Pelješcu izreka »Varica se vari, hoće se devet stvari«. Domaćica bi svake vrste uzela i prebiralala da ne bude kamenčića ili nečistoće. Dok bi žitarice i ostale plodove bacala u posudu koju je držala na skutu, povremeno bi mješavinu zrna i ostalih plodova rukom promiješala. Kad se sve istrijebi stavi se u hladnu vodu da omekša. Voda u kojoj se sočivo »kišalo« prolije se te nadolije hladna voda. Potom je kotao sa sočivom objesila na komaštre. Tada bi pastirice donijele Varine balice, zapalile ih i pjevale uz vatru:

*»Ku'a se vare varica / da se koti jagnica;
 Ku'a se vare varica / da se koti kravica;
 Ku'a se vare varica / da se koti kozlica;
 Ku'a se vare varica / da se koti prasica;
 Ku'a se vare varica / da se leže koškica;
 Ku'a se vare varica / da u polu rodi šenica;
 Ku'a se vare varica / da nam rodi lozica;
 Ku'a se vare varica / da nam rodi bobica;
 Ku'a se vare varica / ne učini djeci skandala!«⁶⁷*

Vara je simbolizirala obilje u godini koja slijedi. Stoga se gledalo s koje će strane provreti, a prema tome se proricao urod. Kad bi provrela sa strane od mora, značilo je da će biti obilje ribe, a ako bi provrela s one strane na kojoj je polje, tumačilo se da će urod biti dobar. Kad vara provre smanji se vatra »na tiho« i ulije maslinovo ulje.

Kad se vara skuha, djevojke su malo vare bacale u vodu, a domaćica bi malo vare dala životinjama. Dajući varu stoci, domaćica bi govorila: »Koliko zrna, bilo ubaraka.« Pastiri bi dobili vare, pogačicu i tikvicu vina. Pastirima bi to bilo veselje, okitili bi se granama lovorike i pjevajući tjerali stoku na pašu. Na Varin dan ukućani su za sva tri obroka jeli varu. Svaki ukućanin morao je okusiti i blagosloviti varu govoreći: »Koliko zrna, bilo ubaraka.« Na taj blagdan nije se

⁶⁶ Usp. Sv. Barbara – početak božićnih blagdana, http://zena.hr/bozic/clanak/ostalo/sv_barbara_-_pocetak_bozicnih_svetkovina/65.aspx (30.01.2015).

⁶⁷ Sv. Barbara ili Konavoski Varindan (04.12.2014), www.dubrovniknet.hr/novost.php?id=34221#.VM_iTNg5DX4 (02.02.2015) prema: Jadranka NIČETIĆ, Dubrovački komini.

ni kruh mijesio, jela se samo vara. Ukoliko bi došli gosti i njima se posluživala vara. Svi su varu rado blagovali, osobito djeca. Poput zavjeta izgovarala se pjesmica *Sveta Vara Barbara, ne daj djeci skandala*:

»Mir i sreću ognjišta / pokloni svakoj odjeći
 San nam nemoj omesti / ni dom kugom pomesti
 Otjeraj crne lopove / dovedi mirne godine
 Uzgoji kršne pasmine / podigni rasne sjemenke!
 Daj da rode kitice / svakog bilja i stoke
 Da nam plodovi / zarumene naše vrtne usjeve
 Da se grožđe od ljepote sakući / da se očisti snijet
 S naših pila i ambara / i da žiža oplodnje
 Rasplamti sva ratarska ognjišta!
 Vare, Vare, Varice... / stišajte se žarke pjevice
 Umuknite glasovi djetinjstva / jer bujne kite plodnosti
 Dovode svoju kraljicu / dovode ljupku Barbaru
 Pletu joj vijence radosti / i mirisna gnijezda ljubavi.
 Dolaze vjesnici mladosti / na žrtveno granje k proljeću
 Vare, Vare, Varice... / miješaju se slane kapljice
 Vjetrić ih dvora raznosi / s mirisom put stare baštine...
 Pletu se zobnice konjima / miluju se runa ovcama
 Matere kite dvorišta / usta su sva na okupu
 Proljetni lahori nailaze / da vide obred s večeri.
 Vru sva blaga dolova / kuha se Vara Varbara
 – Žrtveno jelo plodnosti / prsati golokud se razmeće
 Raž je razdvojila brkove / pšenica uz kitu ječmenu
 Po šarenom varivu klopoće / sočiva su zlatna provrela
 Iz svakog škripa i vreće / iz plodne kreposne doline
 Šume sokovi obilja / slanić raspreda škrapice
 Bob utihnjuje lopate / leća se s vodom miluje
 Grahorina se s bižom sljubila / poljak uz grah likuje
 Tisuće rumenih zrnaca / u slatkom vrutku biljčice.
 O Vare, Vare, Varice... / stižu gladne golubice
 Kokoši, vrapci, grlice, / čvorci, ševe, sjenice
 Djeca i čeljad sa polja / živor s kršnih pašnjaka
 Svi će zobat varicu / – žrtveno jelo plodnosti.
 Vare, Vare, Varice... / kote se bijele jagnjice
 I šuštavi ovnovi / i mrkasti volovi...«

Običaji kuhanja vare još uvijek je živ na dubrovačkom području, ponajviše u Konavlima. Vara se služi toplu na tanjurima na koje se dodaje »ožičica domaće konzerve jer se sočivo ne soli dok se kuha«. ⁶⁸

U Veloj Luci na Korčuli običaj je bio da se na sv. Barbaru vari sočivo *vara*. ⁶⁹ Neki to jelo zovu sočivo. ⁷⁰ To je jelo koje se priprema od svake vare od boba,

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Maja Baraba zapisala je 2011. godine u Veloj Luci na Korčuli (Rkp. FF Split, sv. 2011, S).

⁷⁰ Prema zapisu Viktorije Žuvela 2011. godine (Rkp. FF Split, sv. 2011, S).

slanutka, sikirice, leće, pošnje, boba, graška, pšenice. To se stavi večer prije u vodu, ali svako posebno. Kad se sutradan svari, začini se začinicima, solju i domaćim uljem. Uz to se jelo slane ribe.⁷¹

U Poljicima je *Varina* narodni naziv za blagdan sv. Barbare i ondje se običavalo kazati:

»*Varina, vari, / Savina 'ladi, / Nikola kusa, / Ambrozij plaća.*«⁷²

Dragocjene podatke o običajima na blagdan sv. Barbare navodi Ljubo Mićević u svojoj postumnoj monografiji »*Život i običaji Popovaca*«. Građa za tu monografiju nastala je kod Popovaca⁷³ do Drugoga svjetskog rata. Mićević navodi da su stariji ljudi pričali da su katolici kuhali varicu pred blagdan sv. Nikole. Mićević piše da katolici »sada« varicu kuhaju na Veliki petak.⁷⁴ Taj običaj potpuno je nestao i iz sjećanja Hrvata katolika u Popovu polju.⁷⁵

Pravoslavci blagdan sv. Barbare nazivaju Varindan, a uoči toga blagdana kuhaju varicu.⁷⁶

⁷¹ Viktorija Žuvela zapisala je 2011. godine u Veloj Luci. Kazale su joj njezine bake Senka Žuvela, rođ. Šabo i Dinka Andreis (Rkp. FF Split, sv. 2011, S).

⁷² Frano IVANIŠEVIĆ, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena grada, Split, Književni krug Split, 1987, 457.

⁷³ U Popovu polju 1938. godine živjelo je 1147 domaćinstava. Hrvatskih domaćinstava bilo je 588, srpskih 530, muslimanskih 25 i 4 ostalih.

⁷⁴ Usp. Ljubo MIĆEVIĆ, *Život i običaji Popovaca*, Beograd, knjiga LXV. Srpskog etnografskog zbornika, 1952, 141-142.

⁷⁵ Istraživanje je obavljeno 2014. i u siječnju 2015. godine (VI. rkp. zb. 2014., 2015.).

⁷⁶ Uoči Varindana domaćica pomiješa žita, graha šarana i poljaka, sočiva (leće), kukuruza, riže, bijelog i crvenog luka i drugih plodova, stavi ih u veliki kotao da se vari. Ta smjesa zove se varica. Dok se ta mješavina vari kod kotla je majka, a oko nje djeca i pjevaju: »Varica se varila, / Savica je hladila, / Nikolica kusa, / majka mu se busa. / * Varica se varila, / kozica se kozila, / okozila kozice, / da tor bude puniji. / Ovčice se janjile, / sve janjile janjice. / Krave nam se telile, / ponajprije telice, / a za njima vočice, / nek nam zemlju uzoru. / Kobile se kotile, / dobre ždrale, sokole, / nek ih momci igraju.« Dok se varica vari ne smije se puhati u vatru. Varicu pravoslavci jedu na Varindan, Savindan i Nikoljdan. Stoka se mrsi varicom obično uvečer kad dođe s paše. Varica se posoli te je pastirica ili domaćica iznese u nekom sudu govoreći: »Bože, pomozil«, potom varicu razaspu po solilu za stoku. Malo varice se ostavlja za Božić kad se stoka ponovno mrsi. Pravoslavna je tradicija da žene od Varindana do Božića ne snuju, da ne bi vukovi i druge zvijeri napadali stoku. Domaćini ne smiju rukama prihvaćati čađavo posuđe da ne bi bilo gara u žitu (bolest od koje žito pocrni). Varicu su u Popovu polju kuhali i muslimani na pravoslavni Varindan i davali stoci da se omrsi (usp. Mićević, *nav. dj.*, 141-142; opisu običaja i obreda koji navodi Lj. Mićević pridodani su autorovi zapisi nastali u Trebinju 2009. i u Lakševinama kod Mostara 2014.). Također se vjeruje da ne valja sanjati niti tumačiti snove od Varindana do Božića jer će vuci stoku napadati. Taj običaj sačuvao se do naših dana u srpskim pravoslavnim obiteljima (zapisao autor 2009. u Trebinju i 2014. u Lakševinama; VI. rkp. zb. 2009., 2014.). U okolici Bora u Srbiji pripremaju se tri pogače od pšeničnog brašna bez kvasca »turte«. U rano jutro žena koja ih je pripravila s vrućom turtom i bocom hladne vode izlazi na prag kuće i poziva sv. Varvaru moleći je da joj daruje pogaču i hladnu vodu, a zauzvrat da ona njoj daruje jaganjce, piliće, jaja itd. Varica se spravlja i u Boki, a jede se tri dana. Otuda izreka: »Varica se varila, / Savica je hladila, / Nikolica kusa.« Kod vlaškog stanovništva sv. Varvara (Varbura) označuje početak nove godine.

Zaključak

U literaturi se navodi da je sv. Barbara živjela u 3. stoljeću i da je mučeničku smrt podnijela oko 306. godine. Svi izvori navode da je mučena za vrijeme cara Maksimijana. Kod navođenja da je živjela u 3. st. vjerojatno je došlo do zabune jer je car Marko Aurelije Valerije Maksimijan Herkulije bio rimski car na Zapadu, zajedno s Dioklecijanom, od 285. do 305. godine. Gaius Galerius Valerius Maximianus bio je rimski car od 305. do 311. godine na Istoku. Sigurno je da je svetica mučeničkom smrću posvjedočila Kristovu vjeru za vrijeme cara Gaja Galerija Maksimijana. Čini se mogućim zaključiti da je sv. Barbara rođena krajem osamdesetih godina 3. stoljeća, a da je mučeničku smrt podnijela 306. godine.

Najviše legendi o sv. Barbari nalazi se u djelu *Legenda aurea* Jakova Varaginskog. Međutim, Hrvati pripovijedaju i autohtone legende i predaje o sv. Barbari. U kršćanskoj tradiciji Hrvata usmenim se putem prenose pučke lirske pjesme i molitve sv. Barbari. Navedene i interpretirane legende, pjesme i molitve imaju estetsku i životnu funkciju.

Navedene crkve, kapele, oltari, kipovi, slike, toponimi, krematonimi, san-tonimi, fitonimi i antroponimi zorno svjedoče kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata. Crkvu sv. Barbare u Dubrovniku razorio je potres 1667. godine. Neke od kapela posvećene toj svetici nestale su, poput one na riječkom području. Od nekih kapelica ostali su samo ostaci, primjerice u Tuzli.

Raznovrsni su običaji, obredi, ophodi i divinacije vezani uz kult sv. Barbare. Običaj sijanja pšenice drevnoga je pretkršćanskoga podrijetla. Po rastu božićne pšenice stavljene u tanjuriće ili zdjelice na Barbarinje proricalo se u urodu nastupajuće godine. Zelenoj božićnoj pšenici pripisuje se i apotropejski karakter.

Dječaci i mladići, položaji, u ranu zoru od kuće do kuće odlazili su čestitati blagdan sv. Barbare. Ti ophodi imaju panspermijski karakter. Obred posipanja pšenicom također ima panspermijski karakter, a obred koji izvode položajnici ima simpatički karakter. Panspermijskim varivom se prizivala plodona nastupajuća godina. U navedenim primjerima, dakle, prepleću su drevni pretkršćanski elementi koje su Hrvati kristijanizirali. Takvo je i vjerovanje u sjevernim krajevima Hrvatske da će otkriti lopova onaj koji na Barbarinje počne praviti metlu i završi je na Badnji dan.

Zbog nedostatne istraženosti hrvatske kulturne baštine u znanstvenoj literaturi se navodi da su položaji isključivo bile muške osobe te da je bilo poželjno da u kuću prvo uđe muškarac na blagdane: sv. Barbare, sv. Lucije, na Badnjak i Božić. To se pripisuje neravnopravnosti žena. Međutim, terenskim radom nepobitno je utvrđena činjenica da je na blagdan sv. Barbare poželjno bilo da u kuću prva uđe žena ili djevojka. U kiseljačkom kraju (u Bosni i Hercegovini) poželjno je da na Badnje jutro u kuću prva uđe žena jer ona donosi veliku sreću. Ophod osobe prerusene u sv. Barbaru ima odgojnu komponentu.

Marko Dragić

The Saint Barbara's cult in Croatian Christian tradition

Summary

Saint Barbara is an exceptionally worshipped saint in both Western and Eastern Christian church. She is also worshipped by Protestants. She is one of the Fourteen Holy Helpers. Churches, chapels, altars, statues, paintings, toponyms, crematonyms (names of objects), sanctonyms, phytonyms (names of plants), and anthroponyms are a clear testimony of Saint Barbara's cult in Croatian Christian tradition. Croats tell original legends and tales about Saint Barbara. In Christian tradition Croats orally transmit oral lyrical poems and prayers to Saint Barbara. Diverse customs, rituals, processions and divinations are connected with the cult of Saint Barbara. Custom of sowing wheat is of ancient pre-Christian origin. Boys and young men, *položaji*, went from house to house early in the morning to congratulate the Saint Barbara feast day. Housekeepers would sprinkled wheat on the boys, and, afterwards, would throw corn grains on the floor so the boys would pick them up. Also, a panspermic stew was prepared. In the previously mentioned examples ancient pre-Christian apotropaic, panspermic and sympathetic elements, which Croats have Christianized in the meantime, interweave. Example of this is a superstition from the Northern Croatia that a person who starts making a broom on Saint Barbara's feast day and finishes it on Christmas Eve day will be able to detect a thief. The paper quotes and interprets legends, customs, rituals, processions and divinations connected to the cult of Saint Barbara in Croatia's Christian tradition in the Republic of Croatia, Bosnia and Herzegovina, the Republic of Serbia, the Republic of Montenegro and in the province Gradišće situated in the Republic of Austria in a multidisciplinary manner.

Key words: legends, prayers, customs, processions, rituals.

(na engl. prev. Nikola Sunara)